

3. Стрельский В. Джерелознавство історії СРСР. – К.: Рад. школа, 1958. – 479 с.
4. Источниковедение истории СССР /Под ред. Ковальченко И. – М.: Высш. школа, 1981. – 496 с.
5. Макарчук С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. – Львів: Світ, 1999. – 352 с.
6. Теоретичні проблеми вітчизняної історії, історіографії та джерелознавства: Навч. вид. / За ред. Алексєєва Ю. – К.: Вища школа, 1993. – 187 с.
7. Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис: Монографія. – К.: Левада, 1999. – 976 с.
8. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917-грудень 1918. – К.; Філадельфія, 1995. – 492 с.

УДК 930.1 (477)+908 (477).81

Тарас Вихованець

“Казання” Якуба Собеського при похованні Анни Костчанки Острозької

Історія роду Острозьких здавна привертає увагу дослідників. Незважаючи на те, що цій тематиці присвячено надзвичайно велику кількість історичної літератури, окремі аспекти продовжують залишатися маловідомими і потребують глибшого вивчення. Це, у свою чергу, потребує залучення до наукового обігу нового масиву історичних джерел, які зберігаються як в українських, так і в закордонних архівах та бібліотеках.

Окремий комплекс джерел, що є цінним із багатьох точок зору, становить панегірична література, до якої входять як казання при похованнях, так і твори, у яких так чи інакше звеличується інша історична постать взагалі. Звичайно, такі джерела досить часто гіперболізують заслуги особи, її дії, проте в багатьох випадках саме панегіричні джерела подають унікальні відомості з життя людини, про які годі дізнатися звідки-небудь інде. Яскравим зразком панегіричної літератури стосовно роду Острозьких може бути “Казання” при похованні Анни Костчанки Острозької¹, про яке йтиметься нижче, а також деякі інші².

Анна Костчанка Острозька була дочкою сандомирського воєводи Яна Костки та Софії Одровонж³. Софія-Анна Одровонж, дочка Яна зі Спрови Одровонж і Анни з князів мазовецьких, була онукою мазовецького князя Конрада III⁴. Софія Одровонж, будучи горливою католичкою, всіляко протегувала єзуїтам, а в 1574 році навіть заснувала у своєму родинному місті Ярославі єзуїтський колегіум⁵. Саме її досить пильно наслідувала Анна Острозька, також ревна прихильниця католицького напрямку християнства.

Анна Костчанка народилася 26 травня 1575 року. Досить рано вона зі своєю сестрою Катериною залишилися сиротами й виховувалися у сім’ї дядька Криштофа, поморського воєводи. Маєтком сестер керував їх рідний брат Ян, староста липинський. У віці 17 років Анна вийшла заміж за майбутнього волинського воєводу Олександра Костянтиновича Острозького⁶.

Шлюб католички Анни Костчанки з православним князем Олександром Острозьким був цікавим з багатьох аспектів. Окрім іншого, він поєднав потужні землеволодіння роду Косток та Острозьких.

4 липня 1594 року між Анною та Катериною Костками відбувся поділ материнських маєтностей, за яким Анні відійшли половина міста Ярослав з ключем та ще низка ключів та населених пунктів⁷. У 1606 році Анна отримала ще кілька населених пунктів по закінченні процесу зі своєю сестрою Катериною⁸, та викупила в неї другу половину Ярослава⁹, який став її постійною резиденцією.

Незадовго до своєї смерті Олександр Острозький вписав до Кременецьких земських книг дарчий запис дружині Анні на маєток Полонне¹⁰. По смерті чоловіка у 1603 році Анна Острозька взяла 15 травня 1604 року інтромісію, або право на володіння землями чоловіка, до часу повноліття дітей¹¹. Таким чином Анна Острозька, як зазначає Ю.Длугош, збільшувала родинні землі, сподіваючись при цьому, що останні перейдуть у спадок синам Костянтинові та Янушу. Землеволодіння у черговий раз зросли у 1608 році після смерті князя К.-В.Острозького, коли онукам відійшли землі їх баби Софії Тарновської¹². Після смерті синів Костянтина та Януша у 1621 році відбувся поділ частини земель Острозьких між дочками Олександра та Анни – Софією, Катериною та Анною-Алоїзою¹³. Анна Острозька залишила собі тільки Ярославський ключ¹⁴, який також був поділений між родичами у 1636 році, після смерті княгині¹⁵.

Анна Костчанка Острозька виявила себе як підприємлива, обдарована розумом, талановита жінка. Після смерті чоловіка вона стала об'єктом пильної уваги католицьких кіл¹⁶. Початком цього процесу, на нашу думку, став лист римського папи Климента VIII до Анни Острозької від 1604 року, у якому, зокрема, зазначалося: "... звільнившись від свого чоловіка, княгиня тепер має більш широке поле дій і більше свободи у ретельному вихованні своїх синів у католицькій релігії і в настановленні ввіреного їй владі народу у всяких християнських обов'язках"¹⁷. Далі папа підбадьорював княгиню, що сам візьме на себе турботу про її сім'ю і що вже наказав своєму нунцію, регієнському єпископу, щоб той при першому слушному випадку доручив Анну та її дітей польському королю Сигізмунду III, аби він захищав їх від імені папи. Завершувався лист словами: "А ти намагайся виховати своїх синів за прикладом твоєї благочестивої матері"¹⁸.

За дозволом папи княгиня Анна мала на своєму дворі двох капеланів-єзуїтів, серед яких відомі Криштоф Ангелус, Войцех Чарноцький, Марцін Сумінський, Якуб Сливський¹⁹.

Як зазначає Г.Ковальська, схоже, що в релігійності Острозької проглядалося почуття вини за невиконання волі матері, котра радила їй стати монахиною, а крім того, що вийшла заміж за схизматика і не змогла схилити його до своєї віри²⁰. Ніби спокутуючи свою провину, Анна велику увагу приділяла релігійній діяльності та доброчинності, фундуєчи різноманітні духовні заклади, серед яких кляштор Бенедиктинок у Ярославі тощо²¹. При цьому цікаво, що Острозька допомагала не тільки католицьким, а й православним церковним установам²².

У подружжя Олександра та Анни було п'ятеро синів: Олександр, Януш-Павло, Костянтин-Адам, Криштоф і Василь, а також, як уже згадувалося, три дочки: Софія, Катерина та Анна. Наймолодший син Василь помер у 1605 році, Криштоф – у 1606, а Олександр у 1607 році²³. Януш-Павло (1598-1619) та Костянтин-Адам (1597-1618), незважаючи на те що, порівняно зі своїми братами, прожили трохи довше, теж померли молодими – обоє у віці 21 року²⁴.

Дочки подружжя Острозьких вийши заміж відповідно: Софія (пом.1622) за Станіслава Любомирського (1583-1649)²⁵, Анна Алоїза (1600-1654) за Яна-Кароля Ходкевича (1560-1621), та Катерина (пом. 1642) за Томаша Замойського (1594-1638)²⁶.

Анна Острозька скінчила своє життя 30(31) жовтня 1635 року²⁷, спорядивши перед тим 1 лютого 1634 року тестамент²⁸. Поховальні урочистості відбувалися 7-9 січня 1636 року. Проповіді виголосили, окрім Якуба Собеського, провінціал єзуїтів Марцін Гінча, Войцех Чарноцький та Миколай Кміта.

Тіло Острозької поховано в єзуїтському костелі св. Яна в скляній труні та алавастровому саркофазі, яка була знищена по скасуванні ордену єзуїтів²⁹.

"Казання" (а саме так, здебільшого, називаються аналогічні промови, бо розглядувана спеціального заголовка не має) Якуба Собеського, яке наводиться у додатку, загалом за своєю структурою подібне до інших творів такого типу. Джерело зберігається у Вроцлавській бібліотеці у Польщі і входить до рукописної збірки промов Я.Собеського.

В розглядуваному творі автор на тлі філософських сентенцій про сутність земного життя та його швидкоплинність стисло подав біографію Анни Острозької та вказав на її чесноти та заслуги перед живими.

"Казання" є ще одним важливим джерелом до вивчення біографії Анни Острозької та історії роду Острозьких взагалі.

Примітки:

1. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu. – Rkp. 1427. – S.238-252.
2. Sliwski J. Na jasnie oświeconego Adama Konstantego, xiążęcia Ostrogskiego, wojewodzica wołyńskiego żalosny pogrzeb kazanie.-Kraków, 1618; Sliwski J. Chleb duchowny albo kazanie na aniwersarzu jasnie oświeconego Alexandra Xiążęcia Ostrogskiego. – Kraków, 1615; Życie ku podziwieniu chwalebne jasnieoświeconej xiężny Ostrogskiej Anny-Aloizyi Chodkiewiczowej, wojewodziny wilenskiej, hetmanowej W.X.Litewskiego, od collegium Societatis Iezu Jaroslawskiego, od niejże po Ostrogskim collegium w polu u najsw. Panny fundowanego, na wzór wysokiej cnoty wydane. Roku Pańskiego 1698, po jej świętobliwym zejściu 44, ex superiorum permissu, w Krakowie; Див. також: Яковенко Н. Топог “З’єднаних народів” у панегіриках князям Острозьким і Заславським (біля витоків української ідентичності) // Н. Яковенко. Паралельний світ. Дослідження з історії уявленнь та ідей в Україні XVI- XVII ст. – К.: Критика, 2002. – С.231-270.
3. Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. – Warszawa, 1895. – S.358; Kempa T. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok.1524/1525-1608), wojewoda kijowski, marszałek ziemi wołyńskiej. – Toruń, 1997. – S.181-182; Т.Кемпа стверджує, що батьком А.Острозької був не Ян Костка, а Станіслав Костка, підскарбій пруських земель та поморський воєвода.
4. Stecki T.J. Z boru i stepu: obrazy i pamiątki. – Kraków, 1888. – S.19-20.
5. Любрович Н.Н. К истории езуитов в литовско-русских землях в XVI в. – Варшава, 1888. – С.7-8; Грушевський М.С. Історія України-Руси: У 11 т., 12 кн. – К., 1995. – Т.VI: Житє економічне, культурне, національне XIV-XVII віків. – С.418.
6. Kowalska H. Ostrogska z Kostków Anna // Polski Słownik Biograficzny (далі – PSB). – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. – Т. XXIV. – S.478; порів. Gottfried K. Anna Ostrogska wojewodzina wołyńska. – Jarosław, 1939. – S.13.
7. Kowalska H. Ostrogska z Kostków Anna // PSB. – Т. XXIV. – S.478.
8. Długosz J. Podział latyfundiów Ostrogskich w roku 1621 // Acta universitatis wrocławensis: Historia XVI. – Wrocław, 1969. – 108. – S.4.
9. Kowalska H. Ostrogska z Kostków Anna // PSB. – Т. XXIV. – S.478.
10. Кременецький земський суд: Описи актових книг (далі – КЗС). – К., 1965. – Вип. II. – С.116.
11. Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga: Materiały do historii Wołynia. – Warszawa; Kraków. – 1913. – S.44; Stecki T. Op. cit. – S.19.
12. Kowalska H. Ostrogska z Kostków Anna // PSB. – Т. XXIV. – S.478.
13. Długosz J. Podział latyfundiów Ostrogskich... – S.4-15. Див. також: Центральний державний історичний архів України у м. Київ. – КМФ.32. – Оп.2. – Спр.1280; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (Polska) (далі – AGAD). – Archiwum Zamojskich. – Sygn.715. – S.1-2; Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника НАН України. – Ф. Радзимицьких, 181/VI, 4 та ін.
14. Kowalska H. Ostrogska z Kostków Anna // PSB. – Т. XXIV. – S.478.
15. AGAD. – Archiwum Publiczne Potockich. – Sygn.360. – S.29-35.
16. Kowalska H. Ostrogska z Kostków Anna // PSB. – Т. XXIV. – S.478-479.

17. Викторовский П.Г. Западно-русские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII в.в. – К., 1912. – Вып. I. – С.42.
18. Там само.-С.42. Рим був, очевидно, сильно зацікавлений родом Острозьких, бо також і наступник Климента VIII, Павло V, писав до Анни Острозької у 1615 році та закликав продовжувати справу унії на українських землях (Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia. – Romae, 1953. – Vol. I. – №.261. – S. 365.).
19. Kowalska H. Ostrogska z Kostków Anna // PSB. – Т. XXIV. – S. 478-479.
20. Ibidem. – S. 479.
21. Ibidem. – S. 478-479.
22. Справа в тому, що відомо про декрет від 1623 року у справі захоплення Анною Ходкевич сіл Ходолки і Пасечиші, подарованих Анною Острозькою Києво-Пустинському Миколаївському монастирю, та про диліжанс справи щодо захоплення цією ж А.Ходкевич сіл Горбівці і Білки, подарованих знову ж А.Острозькою, але вже Києво-Печерському монастирю (КЗС.– Вип. III. – К., 1965. – С.264.). Див. також: Вихованець Т. Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. – Острог, 2001. – С.37.
23. Lewicki K. Ks. Ostrogscy na służbie Rzplitej // Rocznik Wołyński. – Równe, 1934. – Т.VII. – S.1-72; Wolff J. Op. cit. – S.358; А.Бонєцький (див. Boniecki A. Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku. – Warszawa, 1883. – S.236), Ю.Вольфф та інші стверджують, що Олександр мав п’ятеро синів, тоді як напис на неіснуючому тепер надгробку Анни Острозької говорить тільки про чотирьох. Див. Kus J. “Wielkie, ale krótko trwale oyczyzny nadzieie...” Adam Konstanty i Janusz Paweł książe Ostrogscy, wojewodzice wołyńscy // Zeszyty muzealne. – Jarosław, 1998. – Т.II. – S.8. Порів. Zychliński T. Złota ksiąga szlachty polskiej. – Poznań, 1887. – Rocznik IX. – S.283.
24. Вихованець Т. Костянтин і Януш... – С.33-38; Вихованець Т. Джерела до біографії Костянтина і Януша Олександровичів Острозьких в Головному архіві давніх актів у Варшаві // Записки наукового товариства ім. О.Оглоблина. – Острог, 2002. – Т.1. – С.13-15.
25. Zielińska T. Poczet polskich rodów arystokratycznych. – Warszawa, 1997. – S.135.
26. Wolff J. Op. cit. – S.358; Kardaszewicz S. Dzieje... – S.47; Zielińska T. Poczet... – S.467.
27. Kowalska H. Ostrogska z Kostków Anna // PSB. – Т. XXIV. – S.479; Długosz J. Jakub Sobieski 1590 – 1646: parlamentarzysta, polityk, podróżnik i pamiętnikarz. – Wrocław, 1989. – S.5, 28, 167.
28. AGAD. – Zbiór Czołowskiiego. – Sygn.626. – S.30-33.
29. Kowalska H. Ostrogska z Kostków Anna // PSB. – Т. XXIV. – S.479.

Додаток**Mowa tegoż¹ na pogrzebie Xiężny Ostrogskiej Anny z Temberka² Wdziny Wołyńskiej**

Co świat umie, co śmierć może, lubo codzienna każdego z nas uczy experyencya. Bo niedarmo ieden tam gdzieś powiedział: in dies, in horas, quam nihil simus docemur. Osobliwie iednak oczywiście to

widzieć możemy na dzisiejszym żalonym Akcie, przy tej ostatniej, którą dopiero oddali posłudze, zaczęmu J.O. Xiężnie Jeymci Pani Wdziny Wilenskiej³ Ciału. Nieumie świat, iedno sam okrągłym będąc, ustawicznie też toczyć okrąg iakiś, to szczęścia, to nieszczęścia, to radości, to smutku // 239. to złego, to dobrego. Nieumie, tylko bez przestanku wieniec przeplatać, raz z nadzieie, drugi raz z boiazni, dziś z smutku, iutro z płaczu. Tać iest Jego własna barwa. Nieustawiczność, dawno powiedziano: nihil sub sole stabile. To Jego przyzwoite dzieło, odmiana, zwyczajne igrysko, skuszanie iedyna zabawa niestatek, a iako więc pospolicie chcąc się własnie dowcipni Malarze robotą rąk swoich in propatulo wystawiaią, tak też świat tę zacząć Matronę wystawił był oczom królestwa tego, iako przedni Rzemieśla swego kunszt, iako ieden a rzadki na Ziemi tak wielkich żalów, y tak wielkich pociech widok. Czy mało Jey dał okrasę zaczęmu urodzenia. Niedosyć Jey było urodzić się w Domu Ichm P.P. Kostków, // 240. starożytnością w tej Oyczyźnie naszej, tytułami, y ozdobami, nieprzerwaną pamięcią słynącym z Oycy⁴, o którym tylko to rzekę, iż godnego multorum wtej Oyczyźnie Judicys et suffragys, aby się był po zeyściu ś.p. Króla Augusta przesiadł z Stołka Senatorskiego, na tron królewski. Z Matki Odrąwążowy⁵, plemienia dostojności własne, odważne dzieła, mądre rady, wielkie y rozmaite Panów posługi, nie tylko u nas, ale y u Obcych narodów wziętego. Z Baby Xiążęcia Mazowieckiego, żony to iest Piastów Prosapiey(?) która nam przez kilka set lat szczęśliwie y stawnie panowała, która przez różne Connubia spowinnowaciwszy się, z różnemi Cudzoziemskimi Xiążętami, królami, y Samemi Cesarzami Chrześcijańskimi, wielom // 241. postronnym królestwom Pany z siebie wydawała. Niedosyć mówię na tym godney pamięci Xiężney Jeymci szczyć się pokrewnością z Monarchami Ziemi, ale tego Jey ieszcze niedostawało, aby była po przodkach swych liczyła y Króle Niebieskie, to iest Świętych Bożych z Stwórcą swoim wieczne królestwa w niebieskiej chwale królującymi. Potkała ią y ta szczęśliwa ozdoba. Ma tam dwóch; iednego Odrowąza Jacka ś. nad wszystkie Hyacinty droższego, pod którego skrzydła tuli się y pod dziś dzień Orzeł nasz Polski, którego Hiszpani, iako drugiego Jakuba ś. czczą. Nowy świat temu winszować światu takiej gwiazdy zayrzy. Ma drugiego Gentilitium swego P. Stanisława Kostkę⁶, oną słiczną między cierniami różą, onego przedziwnego w ciele ludzkim // 242. Anioła, który dawno w najwyższym Samego Boga consistorium, w liczbie świętych deklarowany, tu wnizszy od Namiestnika Jego, tegoż męża długo da Bóg czeka ogłoszenia. Taki splendor urodzenia ś. p. Xiężney Jeymci był na świecie za stratą obojga Rodziców odmienil y

zacznił się w sieroctwie. Któreś sieroctwo nie może być iedno y wielkim stanom a nawet y Berłom y Maiestatom samym królewskim przykre y ciężkie. Ale Jey naysłaskawszy opiekun to sieroctwo Jey opatrzył dożywotnim Towarzyszem y Opiekunem Przyjacielem Wielkiej pamięci Xięciu Jmci Ostrogskim P. Wdą Wołyńskim⁷, z którym iako in tanti hominis connubio dni swe szczęśliwie y wesolo prowadziła. Długoś tej iey pociechy? długoś // 243. tego szczęścia było? Niedługo zaprawdę. Rozłączył ią Pan Bóg z małżonkiem w te czasy, kiedy sobie z nim dalszy wiek, dalsze pociechy zamierzala. W takim iednak smuku, nieoddalala się od niej Dobroć Boska słusznego pocieszenia, a to z milego pozostałego po Oycu Obojey płci potomstwa. Ilekroć weyrzala, na czterech synów⁸, tak piękne latorosli, na tak pewne Oyczyzny y Domu Ostrogskiego nadzieie, nieraz musiała lzy z oczu swych ocierać w sercu Macierzyńskim, wesole sobie gdzieś y tym podobne dyskursy czyniać. Oto różnie strach da Pan Bóg Pogaństwu, oto powitaiać Oyczyzny swoiey filary. Oto się ukaziać nie tylko skarbów y dostatków, ale y sławy y zasług Pradziadów y Nadziadów swych, onych na wszystkie świat sławnych Bohatyrów // 244. Xiążąt Ostrogskich prawdziwi dziedzicowie. I tu świat światem się Jey był ukazał. Albowiem nieużyta śmierć zemknęła z oczu Jey młodych synaczków pozniejszą pociechy nadzieie, a dwu starszych ranniejszych y prętszą otuchę zostawiła. O iako ta zaczęła Pani pewna tego była, że więcej nieszczęście pastwić się nad nią niemialo, że iuż smętki z Domem Jey pożegnać się miały, że iuż przeszłe żale wielkimi w tych dwóch synach Xiążętach Jme Konstantym y Januszu nadgrózione Jey być miały pociechami, a zwłaszcza że iuż z nich nie nadzieie, a rzecz całą widziała. Doznawała iuż po nich y Rzplitey służbach swej znaczney ochoty y odwagi piastowała ie prawie wszytką Polską w sercu y ustach // 245. swoich. Obiecowała sobie po nich, nie tak iako doznala breves suis amores, ale długo trwale ozdoby. Alisci Oyczyzna nad spodziewanie tantos cives utracila, y utrapiona Matka w krótkim dosyć czasie, tu w tym Jarosławiu szła za dwiema dwóch synów trunnami. Zostały li też w tak ciężkich y srogich żalach iakie tej oney Pani solatia? bez wątpienia zostały. Corki Jey, przez które za zdarzeniem Pańskim mogła y Oyczyźnie y sobie powetować przeszłe straty w splodzonym od Rodziców potomstwie. Znać samą tylko wolą y laskę Bożą, gdy zaś Rodzice przysposabiaią się sobie, y przybieraią syny tam iuż, przy błogosławieństwie Pańskim, znać rozum y rozsądek ich. Oswiadczyła y ta ś.p. Xiężna Jeymć owę zwykłą roztropność y uwagę // 246. swoje. Postradawszy⁹ bowiem tych, których sama zrodziła synów, na mieysce

tych iakich sobie obrała y wzięła, których bydź z pociechą y ozdobą swoją rozumiała, wielkie w tey Oyczyźnie naszej trzy (że ich tak nazowie) Drzwi, wielkim się też Domom y Ludziom dostały. Nie one to gdzieś siostry Rzymskie N.N.N., iedna do drugiej przyszedszy w nawiedziny, a obaczywszy u niey w Domu, nowy którego u siebie niewidziała honor Rzym była pokłociła. Tu zaś z łaski Bożey, wszystkie trzy iednostaynie cieszyły się, y z siebie samych, y z wspólnych Małżonków swych ozdób. Cieszyła się y szczęśliwa matka, że widziała na rękach tych drugich synów swych, Oyczyzny swej sławę, prawie aż pod niebiosą wyniesioną. Że widziała Rzplitey zdrowie // 247. y niebezpieczeństwo, przez ich szczęście, przez ich rady, przez ich ochoty, przez ich koszty nieraz zatrzymane. Widziała że w Domach Ich piczęci, bulawy, wysokie senatorskie stolki, dostatki wielkie, odwagi znaczne, dzieła na wszystkie części świata sławne. Do tych pociech przymieszaly się y smutki, które byli opanowali serce Jey, a to z straty godney kochaney Macierzynskiego kochania, godney y powszechnego poszanowania najstarszey córki¹⁰, y straty onego nieśmiertelney sławy y pamięci W.Hetmana¹¹, którego iako własnego miłowała syna. Potym odnawiały się Jey coraz to większe pociechy z dziełek dzieci swych, stały przed nią wnuczki, iuż spes ambitiosa procerum. Jedni wnukowie podnosili przed nią wzrosty y wielkie nadzieie, // 248. drudzy y ią, y Oyczyznę cieszyli postępami godnymi wychowania y cwiczenia swego. W tym Jey podobno śmierć ciężko uczyniła, iż tylko się z temi z wnuków y wnuczek swych pociechami rozłakomiła, a dolszemi, które Pan Bóg przejrzał oczu nienasyciwszy, zawrzyć ie musiała. Ale bez ohyby woli tak, to coby im tu na ziemi śmiertelną ręką błogostawić miała, teraz z nieba na nich patrząc, niebieskie im błogostawieństwo upraszać od tego będzie, który otwiera nieprzebraną prawdziwych szczęśliwości skarbnicę. To tak. Moi WM Panowie świat się przez wszytek wiek z ś.p. z Xiężną Jeymcią obchodził, tak mięszal y przeplatał dni żywota Jey, to żalem, to pociechami. Śmierć zaś tąż mocą swoją w tym żalonym Domu się popisała // 249. z którą się wszędzie otwierać zwykła, bez żadnego respektu, bez wszelakiey litosci wydarła Oyczyźnie Naszey to Matrony decus, porwała z oczu siostry¹², iedyną y ukochaną siostrę, oderwała od strapionych córek Matkę Dobrodzieykę. W tym iednak swym, które sobie nad ludzmi pretenduje iednowładztwie ma okreslone od tego, który apposuit terminos Terrae, władze swej granice, kazano Jey non plus ultra, więcey się Jey nieważyc, iedno proch w proch obrócić, według onego, co na każdego z nas z Nieba wyszedł statutu: Memento homo quia pulvis es et in pulverem reverteris. I teraz ta niezbędna śmierć, lepiankę tylko rozwalila

same, w której ta ona rozliczych cnot pełna Dusza, aż(?) nad 50 lat¹³ przebywała. // 250. Aże ten tak zacny gość, który w niey przemieszkował, ta mówię świętobliwa Dusza, na insze się ieszcze tu na ziemi przybrawszy przenosiny, stawiała się przed naywyższy Maiestat (a niech mi tak uyrzeć będzie wolno) z Francymere, to iest z mnóstwem cnot y spraw pobożnych. Świecą przed oblicznością Pańską świętobliwe Jey uczynki, one gorące modlitwy, one bogate Fundacye, one hoyne iałmuzny, one surowe umartwienia, świecą wszelkim stanom, tu na ziemi y równo z tym słońcem świecić będą wielkich cnot niemnieysze przykłady. Niech się od niey oni uczą Męszczyzni animuszu, całej przyiazni, uprzejmości, wszelkiey przeciw każdemu ludzkości. Niech // 251. Niech się od niey uczą kazać Matrony wstydu, bogoboyności, skromności, w wychowaniu potomstwa osobney ostrożności, sumnienia tak zawsze wesolego, iż się zdalo, że ona była Domu swego raiem, a Dom Jey świątnicą. Niech ią do nasładowania poda potomnych wieków pamięci teraznieyszy wiek. Niechay wszytką Polska wie, iako od niey kosztowny depozyt do schowania dnia dzisieyszego wzięła ta, po której teraz depczemy ziemia. I taż to oney Pani pamiętka, po większey części słuszny domowych żal hamuje, a niemniey y to MM Panowie zacne WM Panów do tego aktu zgromadzenie, Urodzona Wmci Mei Xięże Arcybiskupie Lwowski J.K.M. P.W.Mł dobrotliwość, nietylko iuż // 252. iest iasna w żalobnych Domu tego kącich, ale y we wszytkich, gdzie ieno sławne Imię Jego zaszło świata tego domach. Te iż po śmierci tak wielkiey w królestwie swym Matronie wielkiego senatora pozostały Małżonce, y takiego Potomstwa, takiey Matce, przez WMci J.K.M. na tym żalonym placu oświadczać raczy, Córki y synowie pozostali ś.p. Xiężny Jeymci wespół z tą wszytką zacną krwią J.K.Mci za tę miłościwą łaskę uniżenie dziękuią. Dziękuią Ichmcm y wszytkim WMM Panom, którzyście się iedni z pokrewności, drudzy z Przyiacielskiey chęci, a wszyscy z powinności chrześciańskiej do tego aktu stawić się raczyli. Uprzeimie tego Ichmcm zyczą, aby wszytkim wobec y każdemu zosobna z WM odslugować to w pociesznieyszych da Bóg okazyach y mogli y umieli.¹⁴ //

Примітки:

1. Якуб Собеський (1590-1646), парламентарист, політик, мандрівник, письменник. Див. Długosz J. Jakub Sobieski 1590-1646: parlamentarysta, polityk, podróżnik i pamiętnikarz. – Wrocław, 1989.

2. Потрібно: Sztemberka.

3. Потрібно: Wolyńskiey.
4. Ян Костка, воєвода сандомирський. Т.Кемпа стверджує, що батьком А.Костчанки Острозької був не Ян Костка, а Станіслав Костка, підскарбій пруських земель та поморський воєвода (Кемпа Т. Konstanty Wasyl Ostrogski, wojewoda kijowski i marszałek ziemi wołyńskiej. – Toruń, 1997. – S.181-182.)
5. Софія Одровонж.
6. Станіслав Костка у 1604 році був проголошений благословенним.
7. Олександр Костянтинович Острозький (1570-1603), волинський воєвода (1593-1603).
8. Див. прим. 23 до вступної статті.
9. Можливо, потрібно: 'postraciwszy'.
10. Софія Любомирська, померла 1622 року.
11. Ян-Кароль Ходкевич (1560-1621), чоловік Анни-Алоїзи Острозької (1600-1654), гетьман литовський (1605-1621), воєвода віленський (1616-1621). Загинув у Хотинській війні 1621 року незадовго після одруження. Див. Dubas-Urwanowicz E., Urwanowicz J. Jan Karol Chodkiewicz. – Warszawa, 1998.
12. Катерина Костчанка (бл. 1577-1648), дружина Адама Ієроніма Сенявського (бл. 1576 – 1619), коронного підчашого.
13. Анна Костчанка Острозька прожила 60 років.
14. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu. – Rkp. 1427. – S.238-252.

УДК 930.2 (477)

Крижанівська Ірина

Інвентар 1620 року волинських маєтностей князів Острозьких як джерело до вивчення демографії міст

Демографічний аспект в історичних дослідженнях є однією з необхідних складових ефективного багатостороннього вивчення суспільно-економічних відносин в українському місті періоду середньовіччя та ранньомодерного часу.

Враховуючи особливості даного суспільства, демографічні чинники, динаміка чисельності населення суттєво впливали на розвиток господарських процесів, адже економічні показники, зокрема, підвищення виробничих потужностей досягались завдяки збільшенню трудових ресурсів та інтенсифікації ручної праці.

Демографічне питання у вивченні історії міст п.пол. XVII ст. розглядалось переважно у контексті соціально-економічної проблематики. До з'ясування питань демографічного характеру вперше вдалися такі вчені як В.Владимирський-Буданов та польський історик О.Яблоновський. Їхні дослідження були спрямовані на з'ясування кількісних показників. Результати досліджень сприяли формуванню питань, пов'язаних із забезпеченістю конкретних історико-демографічних досліджень джерельною базою, ступенем її опрацювання і залучення до наукового обігу.

Одним із перших комплексів джерел, що був використаний в демографічних дослідженнях є побор, на основі якого О.Яблоновський робив підрахунки чисельного складу населення Правобережної України в кінці XVI ст. Побор – це податок, тобто, це – джерело, що може дати певну статистичну інформацію. Специфікою побору є визначення об'єкту оподаткування, яким могли бути земельні ділянки різних розмірів, господарські об'єкти (млинові кола, горілчані котли тощо) і населення різного професійного складу (крамарі, млинару, купці) вплинула на інформативні можливості подимного як джерела [4; 6]. Побор поширювався не на всі категорії населення і населенні пункти. Згідно поборового універсалу 1578 р., від податку звільнялися ново-